

Παρελθόν και μέλλον στην «υπόγεια» Νάπολη

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 08/03/2019

Μια άλλη «υπόγεια» πραγματικότητα έχει βάλει ξανά στον διεθνή χάρτη τη Νάπολη.

Νάπολη. Ένταση και πάθος, ένστικτο της επιβίωσης, θέατρο του καθημερινού. Παραζάλη αισθημάτων και λαϊκή εκφραστική πληθωρικότητα, ισχυρότερη από οποιαδήποτε επίκληση του ορθού λόγου. Μια ανθρωπότητα σε αναβρασμό, σε έναν αστικό χώρο που μοιάζει με παλκοσένικο μιας ατέλειωτης παράστασης. Εδώ κορυφώθηκε τον 18ο αιώνα, την περίοδο των Ισπανών Βουρβόνων, η ανάπτυξη ενός από τους λαμπρότερους πολιτισμούς, σημείο αναφοράς μεταξύ άλλων και για τον ευρωπαϊκό Βορρά. Η Νάπολη γίνεται επίλεκτος προορισμός των ξένων περιηγητών, περιλαμβανομένου του μεγάλου Γερμανού νεοκλασικού ζωγράφου Άντον Ράφαελ Μενγκς. Εδώ ζουν και δημιουργούν φιλόσοφοι όπως ο Τζανμπαττίστα Βίκο, αρχιτέκτονες όπως ο Λουίτζι Βαυβιτέλλι, συνθέτες της μεγάλης ναπολιτάνικης σχολής του Μπαρόκ όπως ο Αλεσσάντρο Σκαρλάττι, ο Τσιμαρότσα, ο Παϊζιέλλο. Η μουσική δεν πρωταγωνιστούσε μόνο στο ιστορικό

Θέατρο Σαν Κάρλο (1737), αρχαιότερο τουλάχιστον κατά 40 χρόνια της Σκάλας του Μιλάνου, αλλά και στις υπέροχες εκκλησίες μπαρόκ που συμπληρώνουν εξάισια το αστικό σκηνικό: αρκεί να επισκεφτεί κανείς την S. Maria Ognibene στο κέντρο της πόλης, εκεί όπου το 1732 είχε αναλάβει υπηρεσία ως μουσικός ο Τζιοβάν Μπατίστα Περγκολέζι. Σήμερα τίποτα ίσως δεν εκφράζει εναργέστερα την ηφαιστειώδη ναπολιτάνικη πραγματικότητα και τις καταβολές της, όσο ο τίτλος της περίφημης κωμωδίας του Σκαρπέττα «Φτώχεια και αριστοκρατία» («Miseria e nobiltà», 1887), που έγινε φιλμ το 1954 με πρωταγωνιστές τον Τοτό και τη Σοφία Λώρεν, γνήσια τέκνα και 'εικόνες' της ναπολιτάνικης ταυτότητας.

Πίσω όμως από όλα αυτά κρύβεται η ασίγαστη λατρεία των ντόπιων για ό,τι είναι ελληνικό, για ό,τι συνδέει τη συλλογική ιδιοπροσωπία με την απώτερη αληθινή ρίζα, την αρχαία ελληνική παρουσία, που ειδικά στη Νάπολη έλκει την καταγωγή της από τους Ευβοείς του 8ου αιώνα π.Χ. και που συνιστά θεμελιώδες στοιχείο της πολιτισμικής και ανθρωπολογικής οντότητας των Ιταλών του Νότου. Η σύνθεση ελληνικής «καταγωγής» και ρωμαϊκής κληρονομιάς έχει αφήσει εξάισιες μαρτυρίες στη Νάπολη και τα περίχωρά της, όπως για παράδειγμα το Ερκολάνο στα νότια της πόλης.

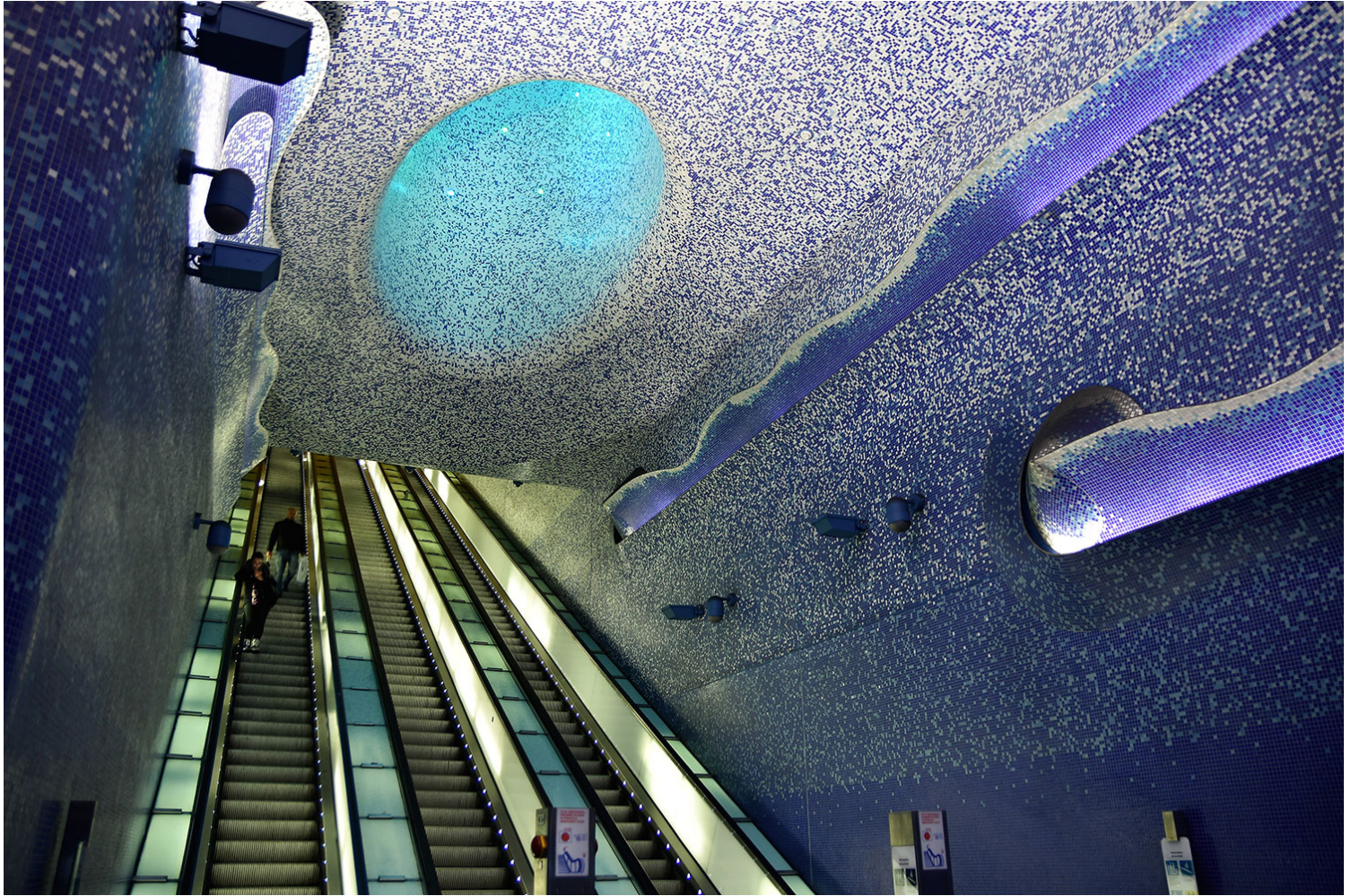

(Αριστερή εικόνα) Σαννιτική Οικία, με την ψευδοστοά στον όροφο και κάτω τη γούρνα συλλογής όμβριων υδάτων. (Δεξιά εικόνα) Ο άξονας ανατολής-δύσης (decumanus maximus) και η μεγάλη «Κατοικία των διακοσίων ετών».

Πριν τριακόσια περίπου χρόνια, το 1710, ο ντόπιος χωρικός Αμπρότζιο Νοτσερίνο που έσκαβε σε αναζήτηση πόσιμου νερού, αποκάλυψε προς μεγάλη του έκπληξη τη σκηνή του ρωμαϊκού θεάτρου του αρχαίου Ερκουλάνου. Η τυχαία αυτή ανεύρεση θα ήταν και η απαρχή των νεότερων ανασκαφικών επιχειρήσεων καταρχήν στην Ιταλία, οι οποίες θα αντιπροσώπευαν τις «αρχαιολογικές» καταβολές του ευρωπαϊκού αρχιτεκτονικού -και όχι μόνο- νεοκλασικισμού, μαζί με τις «ιδεολογικές» καταβολές του που αντλούσαν από την κουλτούρα του Διαφωτισμού. Οι ανασκαφές εδώ, που θα γνώριζαν νέα άνθιση από το 1927 και μετά, θα έφερναν στο φως ό,τι πιο εντυπωσιακό μπορεί κανείς να φανταστεί ως αρχαία μαρτυρία. Την εικόνα της πραγματικής ζωής ενός παραθαλάσσιου οικισμού δύο χιλιάδων ετών που διατηρήθηκε με πρωτοφανή τρόπο. Τόσο, ώστε ήδη ο Σατωβριάνδος να φαντάζεται τους αρχαιολογικούς χώρους του Ερκολάνο και της Πομπηίας ως τα ωραιότερα μουσεία στον κόσμο.

Το Ερκολάνο, που πήρε το όνομά του από τον μυθικό Ηρακλή, ήταν οικιστικό και παραθεριστικό κέντρο 4000 κατοίκων πλησιέστερο στη Νάπολη απ' ό,τι η Πομπηία, και είναι λιγότερο διάσημο από αυτήν παρότι είναι καλύτερα διατηρημένο. Οι συνθήκες της συγκλονιστικής έκρηξης του Βεζούβιου τον Αύγουστο του 79 μ.Χ. έπληξαν περισσότερο την τρεις φορές μεγαλύτερη Πομπηία, εμπορικό κέντρο της περιοχής, ενώ κάλυψαν το Ερκολάνο όχι με λάβα αλλά με ηφαιστειακή τέφρα και άλλα υλικά, που επικάθησαν πάνω από τη πόλη ως ένα σκληρό γαιώδες στρώμα ύψους ως και 25 μέτρων, ενώ οι κάτοικοί της έβρισκαν στιγμιαίο θάνατο από υπερθέρμανση. Οι συνθήκες αυτές επέτρεψαν ωστόσο τη διατήρηση όχι μόνο των κατοικιών αλλά και οργανικών ακόμη υλικών του περιβάλλοντος. Η αίσθηση του ρεαλισμού και η εμπειρία της μεταφοράς στον χρόνο είναι εδώ μοναδική, μαζί με την αποκάλυψη, περισσότερο από την Πομπηία, εντυπωσιακών πολυώροφων καταστημάτων και κατοικιών με μοντέρνα διάρθρωση των χώρων και κομψές τοιχογραφίες που

παραμένουν στον φυσικό τους χώρο, ενώ άλλες έχουν μεταφερθεί στο εξαιρετικό Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Νάπολης.

Ο σταθμός Τολέδο σχεδιασμένος από τον Καταλανό Oscar Tusquets Blanca, θεωρείται ο ωραιότερος σταθμός μετρό στην Ευρώπη.

Μια άλλη «υπόγεια» πραγματικότητα έχει βάλει ξανά στον διεθνή χάρτη τη Νάπολη. Πρόκειται για τους σταθμούς του μετρό, μια νέα αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική εποποιία στην πόλη, που επιδιώκει να αναβαθμίσει την καθημερινότητα 4 εκατομμυρίων χρηστών του ευρύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος. Η υποδομή ενός υπόγειου δικτύου μετρό παρουσιάζει συνήθως ενιαία τεχνικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά. Οι περιοχές ωστόσο σε μια πόλη που εξυπηρετούνται από τους κατά τόπους σταθμούς είναι συχνά ανόμοιες μεταξύ τους, ετερογενείς και με ιδιότητες αστικού τοπίου που απαιτεί συγκεκριμένους και ad hoc σχεδιαστικούς χειρισμούς.

Μια νέα συνολική και τολμηρή φιλοσοφία προσέγγισης διαμορφώθηκε για τον σκοπό αυτό στη Νάπολη, με τη συνεργασία των μεγαλύτερων ονομάτων της σύγχρονης διεθνούς αρχιτεκτονικής και της σύγχρονης τέχνης, η οποία μετέτρεψε την εμπειρία των σταθμών του μετρό σε σπουδαίο παράδειγμα και της εξασφάλισε πλήθος διεθνών αναγνωρίσεων και βραβείων. Με ενιαίο επιχειρησιακό συντονισμό και τη συμβολή του κριτικού τέχνης Ακίλε Μπονίτο Ολίβα, υλοποιήθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια μια σειρά από σταθμούς, ενώ για τη μελέτη του καθενός επιλέχθηκε διαφορετικός αρχιτέκτονας ανάλογα με τα κατά τόπους περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά. Υποχρέωση της ομάδας μελέτης δεν ήταν μόνο ο χώρος του σταθμού αλλά και το υπέργιο περιβάλλον αναφοράς, ακόμη και με ενδεχόμενες πεζοδρομήσεις και την αλλαγή των κυκλοφοριακών συνθηκών, καθώς και τον σχεδιασμό νέων πλατειών, περιοχών πρασίνου, αστικής επίπλωσης, φωτισμού και δημόσιας τέχνης, έτσι ώστε ο σταθμός να συμβάλλει σε μια ευρύτερη αστική ανάπλαση, σε μια «επιχείρηση γοητείας» και απόδοσης νέου συμβολισμού στον καθημερινό χώρο συλλογικής διαβίωσης. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική ανέλαβε εδώ τον δύσκολο ρόλο του αστικού εκσυγχρονισμού και της αισθητικής αναβάθμισης περιοχών συχνά υποβαθμισμένων ή χαρακτηρισμένων από ανοίκειες επεμβάσεις. Όχι μόνο: οι εσωτερικοί χώροι του μετρό επιδιώχθηκε να σχεδιαστούν ως αυτόνομα παραδείγματα σύγχρονης υπόγειας αρχιτεκτονικής. Και στην περίπτωση όμως της συμβολής των καλλιτεχνών, η συνεργασία με τους αρχιτέκτονες υπήρξε εξ αρχής απαραίτητη προϋπόθεση έτσι ώστε οι καλλιτεχνικές επεμβάσεις να μην είναι

εκ των υστέρων τοποθετήσεις, υπερθέσεις ή επενδύσεις αλλά να διατυπώνουν έναν οργανικό λόγο σε συντονισμό με την ποιότητα και τους συμβολισμούς του αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος.

Σε αυτό το ουτοπικό σχεδόν εγχείρημα μεταξύ αρχαιολογίας, τέχνης και πόλης, οι νέοι σταθμοί του ναπολιτάνικου μετρό μετατρέπονται αφενός σε «υποχρεωτικά» υπόγεια μουσεία τέχνης, αφετέρου σε μουσεία σύγχρονης αρχιτεκτονικής.

Ο σταθμός του Δημαρχείου σχεδιάστηκε από τον Πορτογάλο Alvaro Siza.

Ο σταθμός Βανβιτέλλι με την εγκατάσταση του Μάριο Μερτζ.

Ο σταθμός Ντάντε σχεδιάστηκε από την Γκάε Αουλέντι, ενώ το μεγάλο πολύχρωμο μωσαϊκό είναι του Νικόλα Ντε Μαρία.

*Μια διαφορετική μορφή του κειμένου δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Το Βήμα, 15.4.2018

*Οι φωτογραφίες είναι του συγγραφέα

Εισαγωγική φωτογραφία : Ερκολάνο, άποψη του αρχαιολογικού χώρου.